

Lukemiston liitteenä on neljä hakemistoa: Marxin ja Engelsin journalistinen toiminta päivämäärien tarkkuudella, lehdistön luettelo ilmesymisaikoinen, henkilörekisteri ja asiahakemisto. Erityisen hyvä on aakkosellinen lehdistöhakemisto, johon on liitetty lyhyt luonnehdinta kunkin lehden linjasta. Asiahakemisto jättää toimomisen varaa, eri käsitteiden ja termien keskinäisiä suhteita ei ole selitetty. Voidaan myös kritisoida usein hieman epäyhtenäisesti tehtyjä siirtymiä yksittäisissä tekstikatkelmissa, mistä johtuen alkuperäistekstin sisäiset suhteet jäävät epäselviksi eräissä tapauksissa puuttuvien huomautusten takia.

Tämän hyödyllisen dokumenttikokeelman suhteellisen nopea julkaiseminen saksaksi on käytännöllinen esimerkki neuvostotieteen hyödynnettävyydestä journalistiikan alueella. Prahassa päämajansa pitävä kansainvälinen lehtimiesliitto (IOJ) on julkaissut V.I. Leninin lehdistökäsityksiä koskevan kokoomateoksen (Lenin about the Press, Prague 1970 - myös saksaksi ja ranskaksi). Kansankulttuuri Oy on julkaissut hieman vastaavan työn (V.I. Lenin, Ideologinen työ, Pori 1970). Kumpikin viimeainituista teoksista on koottu lehdistö- ja puolue työn eri osa-alueiden käsitteiden perusteella eikä kronologisesti kuten nyt arvosteltu teos. Olisi paikallaan, että Marxin ja Engelsin lehdistöä koskevat lausunnot käännettäisiin myös suomeksi täydentämään Leninin erityisteosta. Tällöin olisi ehkä syytä laajentaa aineistoa kulttuurituotannon suuntaan ja järjestää aineisto aihepiireittäin.

Jyrki Jyrkiäinen

Veikko Pietilä

*LAUSUNTO IRJA IDMANIN LISENSAATTITYÖSTÄ
"OLEMINEN, TIETÄMINEN JA JOUKKOTIEDOTUS"*

Yhteiskuntatieteelliselle tiedekunnalle

Olen tiedekunnan määräyksestä tarkastanut yht. kand. Irja Idmanin lisensiaattityöksi tarkoitetun tutkielman "Oleminen, tietäminen ja joukkotiedotus: tutkimus kolmesta suomalaisesta arkitietoisuusmuodosta ja niiden muotoutumisesta" ja esitän siitä lausuntonani kunnioittaen seuraavaa.

Työn tarkasteluun on tiedotusopilliselta kannalta luontevaa lähteä paikantamalla se alkusi tiedotusopillisen tutkimuksen kenttään. - Takavuosina tämä kenttä oli tapana jäsentää ns. Lasswellin kaavan avulla: kuka sanoo mitä millä välineellä kenelle ja millä vaikutuksella. Tämän mukaan erotettiin joukkotiedotuksen lähettäjä, sanomaan, välineeseen, yleisöön ja vaikutuksiin kohdistuva tutkimus. Nyt tarkasteltavana oleva työ sijoittuisi tässä kaavassa selvästi yleisö- ja vaikutustutkimuksen alueelle.

Kun suomalainen tiedotustutkimus 1960-luvulla siirtyi yhdysvaltalaistyypin joukkotiedotustutkimuksen eli ns. mediasosiologian tutkimulinjoille, merkitsi tämä juuri joukkotiedotuksen yleisöön ja vaikutuksiin kohdistuvan joukkotiedotuksen seuraamis- ja vastaanottotutkimuksen kohoamista keskeisimpään asemaan. Tämä tutkimus oli yleensä aika epäteoreettista siinä mielessä, että tutkimuksissa etsittiin induktiivisesti joukkotiedotuksen seuraamisen ja sen vaikutusten alueella vallitsevia empiirisiä säännönmukaisuuksia, joita sitten pyrittiin selittämään - sikäli kuin ylipäänsä ollenkaan - erilaisin ad hoc -hypoteesein. Tällaisena tutkimus oli myös sangen kaavamaista.

1970-luvun alkupuolella tiedotusopinikin alueelle levinnyt ns. positivismikritiikki aiheutti sen, että tämäntyyppinen epäteoreetti-

nen ja kaavamainen joukkotiedotuksen seuraamis- ja vastaanottotutkimus alkoi näyttää yhä hedelmättömämmältä. Mielenkiinto rupesikin suuntautumaan entistä enemmän muihin kysymyksiin. Aiemmin keskeisimmästä tutkimusalueesta tuli näin periferiaa, jonne ainakaan positivismiin kriittisesti suhtautuneet eivät juurikaan harhautuneet.

Irja Idmanin liseniaatintyöksi tarkoittama tutkimus onkin nähtävä pyrkimykseksi rehabilitoida se uusista, entisestä epäteoreettisuudesta ja kaavamaisuudesta poikkeavista lähtökohdista käsin. Tiedotusopillisesti kiintoisinta tässä työssä onkin pyrkimys lähestyä tiedotusvälineiden seuraamista tietoisuusmuotojen kautta - tietoisuusmuotojen, joiden puolestaan nähdään riippuvan yhteiskunnallisesta olemisesta. Toki joukkotiedotuksen seuraamista on aiemminkin tarkasteltu valintana, joka määräytyy erilaisista yksilöllisistä ja yhteisöllisistä tekijöistä käsin, mutta huomion kiinnittäminen nimenomaan tietoisuusmuotoihin on tässä yhteydessä jotain uutta.

Tutkielman rakenne on seuraava. Johdannon jälkeen luvussa 2 "Maailmankuvasta arkitietoisuuteen" tekijä kuvaa tutkimuksensa ongelmanasettelun kehittymistä. Luvussa 3 "Joukkotiedotus ja tietoisuusmuodot" luodaan katsaus tiedotustutkimuksen tämän työn kannalta keskeisimpien tutkimussuuntausten kehitykseen ja täsmennetään tätä taustaa vasten keskeisimmäksi tutkimusongelmaksi tietoisuusmuotojen ja journalististen muotojen vastaavuuden selvittäminen (so. tietoisuusmuotojen vaikutus seurattavan joukkotiedotuksen eli seurattavien journalististen muotojen valintaan).

Seuraavassa luvussa 4 "Kapitalismista arkitietoisuuden määrittäjänä" tuodaan esiin - tosin äärimmäisen yleisellä tasolla - joitakin teoreettisia ajatuksia siitä, mitkä seikat kapitalismissa määräisivät ihmisten arkisia tietoisuusmuotoja ja miten. Luvussa 5 "Tutkimusaineisto ja sen valinta" selostetaan tutkimuksen kohteina olleita ryhmiä ja sitä empiiristä haastatteluaaineistoa, jonka pohjalta yhteiskunnallisen olemisen, tietoisuusmuotojen ja joukkotiedotuksen seuraamisen välisiä yhteyk-

siä tutkimuksessa tarkastellaan.

Luku 6 "Tutkimustehtävä aineistojen valossa" toimii johdantona seuraaville luvuille. Luvussa 7 "Suomi tutkittavien tietoisuuden yhteiskunnallisena määrittäjänä" luodaan Suomen taloudellista rakennetta ja poliittista historiaa läpikäymällä taustaa tutkimusjoukon eri ryhmien tietoisuusmuotojen tarkastelulle. Luvussa 8 "Tutkittavien sosiaalinen tausta" ja 9 "Tutkittavien elämän 'poikkileikkaukselliset puitteet'" pyritään syntetisoimaan kuvaa tutkimusjoukon eri ryhmien yhteiskunnallisesta olemisesta. Luvussa 10 "Olemisen muodot ja tietoisuusmuodot" esitetään ennakoivasti, millaiset yhteiskunnalliselta olemiseltään eroavissa tutkimusryhmissä vallitsevat tietoisuusmuodot oletettavasti ovat. Luvussa 11 "Tutkittavien väestöryhmien arkitietoisuuden muodoista" tarkastellaan sitten näitä tutkimusryhmissä vallitsevia tietoisuusmuotoja empiirisen aineiston pohjalta. Luvussa 12 "Joukkotiedotuksen seuraaminen" tarkastellaan sitten edellisessä luvussa selvitettyjen tietoisuusmuotojen ja joukkotiedotuksen seuraamisen välisiä yhteyksiä saman empiirisen aineiston pohjalta.

Tämä työn rakenne jo osoittaa sen suurimmat ongelmat: hajanaisuuden ja fragmentaarisuuden. Nämä ongelmat aiheutuvat suurimmalta osaltaan siitä, että tutkimusaihe - olemisen, tietoisuuden ja joukkotiedotuksen seuraamisen välisten yhteyksien selvittely - on loppujen lopuksi uskomattoman laaja ja monihaarainen kysymys, jota on vaikea hallita yhdessä työssä lähimainkaan täydelleen.

Hajanaisuudella tarkoitan ennen kaikkea sitä, että vaikka työssä on suhteellisen selkeä ja loogisesti etenevä rakenne, sen alkupuolella eri asiat silti tuntuvat etsivän sijaansa. Esim. tietoisuus osoittautuu tällaiseksi sijaansa etsiväksi asiaksi. Siitä esitetään yksiä teoreettisia määrittäjiä yhdessä, toisia toisessa ja kolmansia kolmannessa kohdassa, mutta synteessin saa lukija itse yrittää luoda. Hajanaisuuden vaikutelmaa on omiaan antamaan myös se kovin yleinen taso, millä työn alkupuolella liikutaan.

Fragmentaarisuudella tarkoitan puolestaan sitä, että vaikka työssä nousee esiin useampia

kiintoisia ideoita, nämä jäävät toisaalta usein teoreettisesti riittävästi perustelematta, toisaalta usein edelleenkehittelemättä. Esim. luvussa 2 tietoisuuden käsitettä pyritään kehittämään mielestäni hedelmällisesti käytännön ja merkitysten elimellisestä yhteydestä käsin. Kehittäminen olisi kuitenkin saatu huomattavasti vanhemmalle pohjalle tarkastelemalla perusteellisemmin, mistä käytännön ja merkitysten yhteydessä oikeastaan on kyse. Tämä taas olisi edellyttänyt merkityksen teorian tarkastelua - vaikkapa esim. Holzkampin "Sinnliche Erkenntnis" -teoksen pohjalta.

Puutteeksi koen myös sen, että Liittotasavallassa käyty vilkas tietoisuusteoreettinen keskustelu ja tutkimus on työssä sivuutettu kokonaan. Ehkä tästä johtuen jää esim. se kysymys kokonaan asettamatta, onko tietoisuuden mahdollista ylittää käytännön horisontti ja millä ehdoilla. - Edelleen esim. luvussa 4 nyt hyvin ylimalkaisiksi jääviä ajatuksia kapitalismista arkitietoisuuden määrittäjänä olisi voinut vähintäänkin illustroida tarkastelemalla tavanomaisesti ideologioiksi kutsuttujen ajatusmuotojen materialistisia johtamisyhteyksiä. Todettakoon myös, että se näkökulma, josta käsin luvussa 4 tietoisuusmuotojen kapitalistisen määräytymisen teoriaa luonnostellaan, ei tutkimuksen empiiristä osaa ajatellen ole riittävän spesifioitu: niillä kysymyksillä, joiden avulla tietoisuusmuotoja on tutkimuksessa empiirisesti kartoitettu, ei oikein saada kiinni vastaajien tietoisuuden niitä aspekteja, joista tässä teoreettisessa kehittämisessä on puhe.

Luvussa 3 "Joukkotiedotus ja tietoisuusmuodot" tarkastelu on vähemmän yleistä ja rikkaampaa kuin muissa 'teoriaosan' luvuissa. Toisaalta tämän luvun rakenne ei nivelly parhaalla mahdollisella tavalla tutkimuksen perustavaan tiedotusopilliseen ideaan, jona on - kuten edellä on käynyt ilmi - sen tarkastelu, miten se, mitä joukkotiedotusvälineistä valitaan seurattavaksi, riippuu tietoisuusmuodoista. Tästä näkökulmasta katsausta tiedotustutkimuksen tradition olisi voinut jäsentää asettamalla tässä traditiossa esiintyvät vaikutus- ja 'valintateoreettiset' lähestymistavat selkeämmin vas-

takkain. Syytä olisi ollut myös uhrata jälkimäisille lähestymistavoille enemmän huomiota ja osoittaa eksplisiittisesti niiden rinnakkaisuus työn oman perusidean kanssa.

Edelliset huomautukset koskivat ideoiden riittämätöntä teoreettista perustelua. Toisaalta - kuten edellä huomautin - eräät ideat jäävät edelleenkehittelemättä. Tämä koskee ennen kaikkea työn tiedotusopillista perusideaa eli ajatusta tietoisuusmuotojen vaikutuksesta siihen, mitä joukkotiedotusvälineitä ja mitä aineistoa niistä seurattavaksi valitaan. Esim. tietoisuusmuotojen ja joukkotiedotusvalintojen välisten empiiristen yhteyksien osoittaminen jää turhan fragmentaaristen ja tällaisina alustavantuntuisten huomioiden varaan. Esim. siitä koottuja tietoja, mitä radio- ja tv-ohjelmia eri tutkimusryhmissä oli seurattu tai mistä syistä eri tutkimusryhmiin kuuluvat katsoivat eri välineitä käyttävänsä, ei tässä ole hyödynnetty.

Tämän idean läpi olisi voinut myös tarkastella ja tulkita niitä monia tutkimuksia, joissa tiedotusvälinevalintojen ja niiden sisältövalintojen riippuvuus yhteiskunnallista olemista indikoivista taustatekijöistä, ennen muuta ammatista on ollut tarkastelun kohteena. Juuri tältä kannalta olisi suonut, että tiedotustutkimuksen tradition tarkastelussa olisi kiinnitetty enemmän huomiota 'valintateoreettisiin' lähestymistapoihin ja niiden pohjalta tehtyihin tutkimuksiin.

Tästä kritiikistä huolimatta Irja Idmanin työn jättämä kokonaisvaikutelma on positiivinen. Se luo mielestäni hyviä uusia lähtökohtia joukkotiedotuksen seuraamis- ja vastaanotto-tutkimuksen - ja nimenomaan sen empiirisen tutkimuksen - uudelle tulemiselle. Viimeaikaista muotitermiä käyttäen voisi sanoa, että kyseessä on huomattava elvytysyritys tai -työ.

Työ osoittaa, että entisenlaisen epäteoreettisen ja kaavamaisen variaabelianalyysin sijasta joukkotiedotuksen seuraamis- ja vastaanotto-tutkimusta on mahdollista kehittää teoreettisesti hedelmällisempään suuntaan - suuntaan, jossa ei jäädä vain taustamuuttujien ja seuraamismuuttujien empiirisiä säännönmukaisuuksia

koskevien yleistysten tasolle vaan jossa seuraaminen ja sisältövalinnat pyritään kehittämään - tietoisuusmuotojen kautta - yhteiskunnallisesta olemisesta käsin ja jossa tämä tapahtuu tavanomaisen empiirisen variaabelianalyysin abstraktisuuden sijasta konkreettisempaa, sosiaalishistoriallista otetta lähenevällä tavalla. Työn ne ongelmat ja puutteellisuudet, jotka edellä osoitin, juontuvat suureksi osaksi sen ongelmakentän tavattomasta laajuudesta ja monisäikeisyydestä, joka avautuu, kun joukkotiedotuksen seuraamista ryhdytään lähestymään tästä näkökulmasta.

Edellä esittämäni perusteella pidän Irja Idmanin tutkielmaa ansiokkaana ja nimenomaan uusia näkökulmia avaavana suorituksena. Suositte-lenkin mielihyvin sen hyväksymistä opinnäytteenä yhteiskuntatieteiden lisensiaatin tutkintoa varten.

Raimo Blom

*LAUSUNTO IRJA IDMANIN LSENSIAATTITYÖKSI TAR-
KOITTAMASTA TUTKIMUKSESTA "OLEMINEN, TIETÄMI-
NEN JA JOUKKOTIEDOTUS: TUTKIMUS KOLMESTA SUO-
MALAISESTA ARKITIETOISUUSMUODOSTA JA NIIDEN
MUOTOUTUMISESTA"*

Tampereen Yliopiston Yhteiskuntatieteelliselle
Tiedekunnalle

Idmanin tutkimus koskee kolmen palkkatyöläisryhmän - johtavien toimihenkilöiden, tekstiiliteollisuuden työläisten ja metalliteollisuuden työläisten - tietoisuuden rakennetta ja sisältöä. Lisäongelmana on näiden ryhmien joukkotiedotuskäyttäytyminen, joka tietoisuustutkimuksellisen ongelman kannalta saa tutkimusasetelmassa välittävän merkityksen. Kyseessä on tapaustutkimus, jonka yleistämisehtoja ei tutkimuksessa juuri pohdita. Tutkimusaineisto on kerätty sekä strukturoituina että ei-strukturoituina haastatteluina ja joukkotiedotuskäyttäytymisen osalta on käytetty myös päiväkirjanpitomenettelyä.

Tutkimusote ja tulosten esittämistapa on voimakkaasti tyypittävä. Toisaalta tutkimusongelma muotoillaan monessa yhteydessä myös sellävään tapaan - jopa niinkin pitkälle että

tietyistä yhteiskunnallisen aseman ja biografian piirteistä seuraa välttämättömyydellä tietty tietoisuus (ajatusmuoto). Tutkimuksen tuloksena on tietty suhteellisen vakuuttavasti todisteltu tutkittujen ryhmien "olemisen muotojen" ja "tietoisuusmuotojen" sekä myös joukkotiedotuskäyttäytymisen tyyppierilaisuuden osoittaminen. Tämän osoittamisen keskiössä on sukupolven ja asuinseudullisen lähtöaseman, nykyisen aseman ja koulutuksen, vapaa-ajankäytön aktiivisuuden (tai rajoittuneisuuden) sekä joukkotiedotuskäyttäytymisen ja yhteiskunnallisen tietoisuuden (sen käsitteellisen jäsentyneisyyden ja suuntautuneisuuden) yhteenliittymisen osoittaminen.

Tutkimusasetelma ja tutkimuksen toteuttamistapa ovat kuitenkin mielestäni jossain määrin ongelmallisia. Se että tutkimusaineisto on alunperin kerätty osin toiseen tarkoitukseen ("Communication in the community"-tutkimukseen) asettaa tutkimukselle rajoituksia. Keskeisiä näistä ovat kysymykset siitä (1) miten onnistunut tutkimuksen aineistonhankintaperustana oleva palkkatyöläisten ryhmäjako on efektiivisten tyyppierojen esiintulon kannalta, (2) missä määrin palkkatyöläistyyppien kokemus- ja tietoisuusprofiilin kaikki olennaiset sisäiset kytkennät (rakenteistuminen) voidaan kerätyllä aineistolla osoittaa, ja (3) ryhmäaineistojen pienuuteen liittyvä ongelma/mahdottomuus kyseisten palkkatyöläisryhmien sisäisten erojen (tai homogeneisuuden) tarkempaan empiiriseen osoittamiseen. Kaksi ensiksi mainittua ongelmaa ovat oleellisia ja niiden kohdalla näkyy myös merkittäviä aukkoja tutkimusalueen peruskirjallisuuden ja tehdyn tutkimuksen kannalta vertailuaineistona käyttökelpoisen empiirisen tietoisuustutkimuksen tuntemuksen suhteen.

Tutkimusalueen teoreettisen lähtökohtakirjallisuuden ja empiiristen tutkimusten tuntemuksen puutteesta voi todeta seuraavaa. Tutkimus ei osoita 70-luvun keskeisten luokkarakennetar-kastelujen tuntemusta. Näillä olisi kuitenkin ollut merkitystä tutkimusasetelman laadinnan ja sen perustelujen pohdinnan kannalta samoin kuin palkkatyöläisen luokka-asemapiirteiden ("luokkatilanteen") tarkemman käsitteellistämisen suhteen. Toiseksi, luokkatilanteen käsit-